

Розглянуті вище напрямки вдосконалення процесуального статусу підозрюваного сприятимуть підвищенню його активності в реалізації та захисті своїх процесуальних прав, відстоюванні законних інтересів, найбільш ефективному здійсненню його права на захист.

Література

1. *Гриненко А.В., Кожевніков Г.К., Шумилин С.Ф. Принцип презумпції невинності и его реализация в досудебном уголовном процессе. – Харьков: Консум, 1997.*
2. *Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан – К.: Юринком Интер, 1999.*
3. *Кудинов Л.Д. Обвинительная направленность уголовного расследования и пути ее устранения // Формы досудебного производства и их совершенствование. – Волгоград: Изд-во ВСШ МВД СССР, 1989.*
4. *Назаренко Р.І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001.*

¹ Формулюючи п.2 ст. 431 КПК України, ми виходили з того, що у відповідно до змін, які внесені до КПК України Законом від 21. 06. 2001 р. , затримання підозрюваного є тимчасовим запобіжним заходом.

Козутич Т.Т.,

доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ СУДОВОГО ДОПИТУ

Відомо, що основним процесуальним засобом доказування під час досудового розслідування та судового слідства є допит. Без цієї слідчої дії не може відбутись провадження у жодній кримінальній справі. У матеріалах кримінальної справи можуть бути відсутні огляд місця події (зокрема у справах про розкрадання, вчинювані матеріально-відповідальними особами), пред'явлення для впізнання, освідування, відтворення обстановки і обставин події тощо, але протокол допиту буде завжди.

На сьогоднішній день, у зв'язку із наявними та очікуваними в майбутньому суттєвими змінами у кримінально-процесуальному законодавстві, значення допиту у вирішенні завдань кримінального судочинства дедалі зростає і ще більше зросте.

Від умілого проведення в суді допитів чи не найбільше залежить постановлення законного та обгрунтованого рішення. Через це питання тактики судових допитів відіграють пріоритетну роль в організації й проведенні судового слідства. Однак метою цього короткого дослідження є дещо інше, а саме спроба з'ясувати ознаки, за якими судовий допит відрізняється від допиту на досудовому слідстві. Це, власне, дозволить більш аргументовано підійти до основного, вищезазначеного питання, яке потребує окремого спеціального дослідження.

Якщо коротко проаналізувати дослідження і публікації, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, то варто зазначити, що такі є [1; 2; 3], однак їх недостатньо, більшість із них стали бібліографічною рідкістю, а тому безпідставно заперечувати науково-практичну актуальність питання дослідження особливостей проведення допиту у суді. Не менш актуальним є питання аналізу суттєвих відмінностей між досудовим і судовим допитом.

Розглянемо наступні основні відмінні ознаки судового допиту.

Інформованість суб'єкта допиту. Слідчий, особливо на початковому етапі розслідування, допитуючи потерпілого, свідка, підозрюваного, зазвичай ще не знає, якою інформацією володіє допитуваний, що він може і забажає повідомити. Слідчому ще ні з чим порівняти, зіставити одержані в результаті допиту показання, щоб у нього склалась бодай наближена уява про те, чи відповідають ці показання дійсності, чи не суперечать вони іншим доказам. Допиту на досудовому слідстві, особливо першому (первинному) допиту цієї особи, властивий переважно пошуковий характер.

Вже на більш пізніх етапах розслідування і, особливо, на час допиту в суді, як правило, стає зрозумілим¹, яка роль допитуваного у справі, які його взаємовідносини з іншими учасниками процесу, які його наміри, так би мовити, настрої, ставлення до закону, до правоохоронних органів взагалі і до даної справи зокрема; чи є певні причини, мотиви для дачі ним недостовірних показань тощо. Іншими словами, відбувається “криміналістичне розпізнавання образу допитуваної особи” [5, С. 45]. Показання допитуваного можна зіставити із іншими зібраними у справі доказами. Хоча вже й на досудовому слідстві ці показання так чи інакше перевірені.

Тому за умов уважного ознайомлення зі справою можна скласти уявлення (зрозуміло, що попереднє) про показання кожного, кого необхідно допитати в суді: чи все, що йому відомо, допитуваний повідомив; чи може ще щось повідомити, чи навпаки, відмовитись від раніше даних показань; чи не викликають ці досудові показання сумнівів, чи немає в них внутрішніх суперечностей і чи не протирічать вони іншим доказам; чим можна пояснити наявні протиріччя. На цій основі складається план допиту даної особи у суді, встановлюється коло питань, що підлягають з'ясуванню в суді.

Публічність судового допиту, тобто на суді він носить публічний характер. У зв'язку із цим він позбавлений суттєвої умови своєї успішності на досудових стадіях – інтимності обстановки, котра сприяє встановленню психологічного контракту з допитуваною особою і створює атмосферу для “довірительної” [3], якщо хочете, сповідальної бесіди, розмови.

За умов досудового допиту є більше можливості для використання психологічного впливу на допитувану особу, скажімо, переконати свідка у значенні для справи його правдивих показань, використання його позитивних рис і властивостей характеру тощо.

На відміну від цього судовий допит набуває офіційного характеру. Присутність сторонніх скоує допитувану особу не тільки у виборі висловлювань і образності мови, але й в оцінці описуваних нею фактів, у судженнях щодо них. У допиті бере участь декілька осіб, які у відповідності зі своїм процесуальним становищем вирішують різні завдання, через що задають різноаспектні питання. Усе це, як правило, гнітить допитуваного, заважає зосередитись на головному, призводить до розгубленості, інколи до неточностей і коливань у відповідях, до помилковості в оцінках деяких важливих обставин, що входять у предмет допиту. У свою чергу недоброчесна сторона судового змагання намагатиметься це використати, створюючи під час допиту стресову ситуацію. Разом з тим, щирість допитуваного, правдивість його показань у значній мірі залежать від обстановки допиту, від того, наскільки об'єктивно, неупереджено відбувається судове слідство, чи створюється, зокрема, у підсудного враження, що обвинувач і суд діють відповідно до закону, додержуючи його права і законні інтереси, намагаючись встановити істину, а не будь-за що звинуватити його. Зрозуміло також і те, що важливим для судового допиту є й зовнішня обстановка його перебігу: коректність, неприпустимість грубощів, знущання, передчасної публічної оцінки достовірності чи недостовірності показань тощо.

Короткочасність судового допиту. Якщо допит на досудовому слідстві може тривати декілька годин, а в разі потреби – із використанням перерв – декілька днів, то на суді “в одноепізодній

справі” він продовжується, як правило, не більше півгодини. Через це той хто, допитус, повинен бути добре підготовленим до допиту, щоб провести його раціонально, “економно”, а це можливо лише за наявності чіткої програми допиту. Інакше допит обов’язково буде містити прогалини, не зможе всебічно охопити всі необхідні моменти, внаслідок чого може і не досягнути своїх цілей, особливо за активної протидії опозиційної сторони.

Очевидний дефіцит часу під час судового допиту може бути компенсований тільки високою якістю допиту, а це забезпечується його планом.

Віддаленість у часі. Допит на суді, у порівнянні з допитом під час досудового розслідування, суттєво віддалений у часі від події злочину. Це призводить до забувань допитуваною особою деталей розглядуваної судом події, її подробиць, про які свого часу без проблем вона повідомляла у попередніх показаннях. Відомості про факти втрачають попередню чіткість, з’являються прогалини, особливо в показаннях про послідовність подій. Не виключена можливість допитуваного скористатися вигадками з тим, щоб компенсувати забуті ним моменти минулої події, що значно послабить значення минулих показань. Цим неодмінно може скористатися захист. Тільки детальне знання справи та тактично правильне ведення прокурором судового допиту може компенсувати ці недоліки, обумовлені відірваністю в часі між кримінальною подією та судовим допитом щодо неї.

Раптовість. Під час допиту в суді значно є обмеженим коло тактичних прийомів, які зазвичай використовуються під час допиту на судовому слідстві. Так, в суді втрачається можливість тактичного використання раптовості допиту. Викликана до суду особа знає, про що її будуть допитувати, оскільки предмет допиту залишається таким, як він був на досудовому розслідуванні.

Суттєво обмежується можливість застосування в суді і такого тактичного прийому, як раптовість запитання.

Допитуваний незнайомий.

Потрібно також врахувати той факт, що в суді прокурор здебільшого вперше бачить допитуваного, доволі обмежено обізнаний про його особисті риси, властивості (якщо не брати до уваги, що прокурор міг отримати у певних межах цю інформацію із матеріалів кримінальної справи). Через це в суді, будучи змушеним зразу ж, без “розвідки” переходити до допиту, прокурор позбавлений можливості використати в тактичних цілях інформацію про особливості допитуваного.

Перевірно – посвідчувальний характер.

Допиту на досудовому розслідуванні притаманний пошуковий характер. А судовий допит є не стільки пошуковим, скільки перевірно-посвідчувальним. Із пошуковими ж проблемами суд стикається не часто, лише у ситуації відмови допитуваного від попередніх показань і знаходження нових пояснень, які вимагають пошуку інформації для свого підтвердження або спростування. Разом із тим, якщо цей пошук буде надмірно складним і тривалим у часі, суд не стане ним займатись, а поверне справу на додаткове розслідування.

Відповідно міняється і спектр, і результативність тактичних прийомів, що використовуються в обох процедурах. Наприклад, тактичне значення попередження недобросовісного свідка (потерпілого) за дачу завідомо неправдивих показань зростає (стає більш ефективним) під час допиту в суді, оскільки цей допит – останній для допитуваного.

А зараз коротко про характеристику окремих видів судового допиту.

В основному такі допити можна класифікувати за різними критеріями аналогічно допитам на судовому слідстві. Що ж стосується специфічних судових видів допиту, то такими є: “перехресний” і “шаховий” допити.

Перехресний допит – такий, за якого учасники судового розгляду можуть почергово задавати одній і тій самій особі питання щодо будь – яких епізодів (фрагментів) його показань з метою їх уточнення, доповнення і перевірки.

Цей допит (постановка запитань) починається зазвичай після того, як допитуваний у вільній розповіді повідомить все йому відоме у справі.

Черговість запитань різними учасниками за такого допиту визначається загальним порядком допиту, регламентованим КПК, тобто спочатку обвинувач, а всі інші – після нього.

Цей допит особливо є корисним у ситуаціях, коли в суді допитувана особа раптово і кардинально змінює свої попередні показання.

Одному обвинувачу, у такому випадку, доволі складно всебічно перевірити нову версію допитуваного. Очевидно, що декілька учасників здатні більшою мірою, аніж один, гарантувати повноту, об'єктивність та неупередженість з'ясування всіх обставин, про які повідомляє допитуваний.

Важливою є й інша перевага такого допиту – він є більш економічним і раціональним з точки зору затрат сил і часу. Адже один перехресний допит замінює собою декілька окремих видів допитів однієї й тієї ж конкретної особи, які потрібно було б проводити, якби не існувало цієї форми допиту. Це й обумовило те, що перехресний допит є основною формою судового допиту.

Шаховий допит – коли той, хто допитує, супутньо задає питання іншим особам з тих самих фактів і обставин, які досліджуються у цей момент під час основного допиту. Його метою є негайне отримання підтвердження чи спростування показань допитуваної особи з конкретного факту показаннями інших осіб – учасників судового процесу.

Під час шахового допиту потрібно дотримуватись наступних вимог.

По-перше, цей допит можливий тільки щодо осіб, вже раніше допитаних у судовому засіданні, й таких, що перебувають у судовій залі.

По-друге, питання, що задаються іншим особам, повинні переслідувати конкретну мету – підтвердження чи спростування показань основного в цей момент допитуваного, тобто не відходити від лінії основного допиту.

Шаховий допит не тільки зовнішньо, але й за змістом схожий з судовою очною ставкою. Однак різниця між ними є:

По-перше, якщо очна ставка проводиться тільки між особами, в показаннях яких є суттєві протиріччя, тоді за шахового допиту питання ставляться й особам, у показаннях котрих може й не бути протиріч.

По-друге, очна ставка проводиться тільки між двома раніше допитаними особами, тоді як на шаховому допиті – і між більшою кількістю осіб. Цей допит немовби замінює очну ставку, причому не одну. Окрім цього, одна сторона (допитувана в конкретний момент особа) присутня постійно (до завершення допиту), а іншу послідовно і системно замінюють на іншу із числа осіб, раніше допитаних у суді.

Щодо тактичних прийомів, то це в основному схожі до тих, що використовуються на досудовому слідстві: прийоми на встановлення психологічного контакту, на згадування забутого, на переборення різних форм протидії тощо.

Якщо згадати про типові варіанти ситуацій, що виникають на судовому допиті та їх тактичне значення, тоді варто зазначити, що їх можна диференціювати не менш різноаспектно, як на досудових допитах. Тим не менш, також є найбільш суттєвим підхід до поділу їх – залежно від обставинки проведення допиту, а саме:

А. Безконфліктна ситуація.

Б. Конфліктна з незначним суперництвом між допитуваним і особою (особами), яка допитує.

В. Конфліктна зі значним суперечництвом (протидією).

Обидві останні ситуації характеризуються небажанням допитуваної особи у встановленні істини в справі.

Незначне суперництво – це коли має місце часткове визнання підсудним своєї вини. Таку позицію він обирає тоді, коли повністю заперечувати свою причетність до злочину (з різних причин) він не в змозі, а тому зосереджує свій опір на тих окремих епізодах – фрагментах криміналу, які найважче об'єктивно встановити. Частіш за все такий підсудний спотворює у своїх показаннях мотив злочину або ж видумує обставини, котрі пом'якшують його відповідальність. Інколи таку позицію можуть займати й потерпілі та свідки, якщо вони з самого початку були або вже згодом стали заінтересованими у результатах справи на користь підсудного.

Значне (кардинальне) суперництво – характеризується повним запереченням вини (інколи всупереч фактам і здоровому глузду) і полягає у впертому протистоянні встановленню у справі істини за допомогою неправдивих показань або відмови від дачі будь-яких свідчень.

Часто саме прокурор змушений стикатись у суді із категоричним суперництвом з боку свідків чи навіть потерпілих, котрі, як це не парадоксально, з багатьох причин намагаються допомогти підсудному. Їх навіть не лякає перспектива кримінальної відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань.

Отже, неважко уявити, наскільки складною для прокурора є тактика боротьби з підсудним, який перебуває у союзи з такими лжесвідками.

У зв'язку з цим може скластись враження, що допит у суді є значно складнішим за допит на досудовому слідстві. Однак це не так. У відповідності з діалектичним законом єдності і боротьби протилежностей, будь-яка, на перший погляд негативна сторона певної процедури (у порівнянні з іншою процедурою) одночасно містить у собі і позитивні властивості, котрі компенсують негатив і забезпечують життєздатність цієї (будь-якої) процедури. Тому буде більш правильним твердження, що допит у порівнюваних процедурах (досудове і судове слідство) притаманні винятково свої складності, але вони одночасно є і перевагами. Відмінності в допитах обумовлені тим, що вони проводяться на різних стадіях пізнання кримінальної події і у суттєво вирізняваних умовах, а це по-своєму впливає на спектр завдань допитів і тактичних засобів їх досягнення.

Література

1. Ароцкер Л.Е. Тактика и этика судебного допроса. – М., 1969.
2. Коновалова В.Е. Тактика допроса свидетелей и обвиняемых. – Харьков, 1956.
3. Питецев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. – СПб., 2001.
4. Порубов Н.И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. – Минск, 1973.
5. Следственные действия / Под ред. В.А. Образцова. – М., 1999.